فیرستە کتێبێک

ڕەئووف ئەحمەد ئالانی

ڕێگەم بدەن [illegible] لە بیرەوەرییەکەمەوە [illegible]

که مندالّ بووم‌و کەمێك دەم‌فاماند ، کردیانمە شوانی کارەگەل . . . نزارانی کۆنە گوندەکەمان ، لە گەلەی ئەو دەوروبەرەیە جمەی دەهات ؛ هەر ئەوەندەم خۆشی‌بوو ، که کاریلەکانم گوێیان لە بهرەی بزنان نەبوایە ! . .

دەنا پێوەردەبوون‌و بۆم بەسەرنەدەکرانەوە . . ! !

زۆر جار دایکم پێی دەگوتم :

ڕۆڵە ! کارەساواکان ، لە ئێوەی بزێو هارو هاجترن ؛ جا بۆ ئەوەی لە ئاوگەلەو پێوەربووندا ، بە ئاسانی هی خۆت هەڵبهاوێژی وە [سەرو بەنی سەوزو سووریان] لە کلکیّ بخە . . .

لەوانەیە خوێنەرەوە بەرێزەکان ئەو سەر بەندەیەم بە گێلەگوتە حەلێب‌بکەن . . ؟ !

لێم‌مەگرن !

ئەوە ساڵێك‌و سێ‌مانگی ڕەبەقە ، بەحسێکم بەناوی [دواوانێك بۆ ڕێنووسی کوردی] ئاوەکی بووە ؛ دەترسم وەك کارە هەتێوە لە گەلە بەرهەمەکانم لانەوازبێ .

جا بۆ ئەوەی نیشانەی‌بکەم ، برێ هاوکێشەو زادەبیری لەمەر خۆمی لێ‌رادەگەیەنم :

١ – بنیادی وشەی سامی‌نەژاد بە دەنگە مەندەکانەو بزوێن ناکەنە بەشە ساختمانی وشە ؛ لە بنکەی پیتە ئەسڵیەوەو بە ئەوزانی تایبەتی گەردان – دەسازێنن . لە کوردیدا چ دەنگدارو چ بزوێن لە بنیادی وشەدا یەکسانن .

٢ – ئەگەر پیتەعەرەبیەکان بە لوێچێك خاڵ‌و چوکلە ، دەستەمۆبکەین . بێجگەی ئەوانەش – وەك لاتینی – دەبێ لالوێچێکیان پێوەربکرێن ، چونکە هیچیان بە سەرومری بۆ ئێمە دانەبەزیون .

٣ – زۆرینەی بەرە مە ڕێنووسەکانمان ، لە چەند بەندەراگەیاندن‌و ئامۆژگارییەك دەچن ؛ چونکە ئەو کارەیان لە شی‌کردنەوەو بەراوردی ڕێزمان تەرەکردوە .

٤ – فیزیا گەریانە تێبروانین ، جووتە بزوێن کۆنابنەوە . . هەندێ پیت وەك (و ، ی) کە دوو دەوردەبینن ، باری ناچاریەو ڕواڵەتانە زەین دەترازێنن ! !

٥ – وەك داهێنانێکی نوێ ، ئەنجومەنی کۆڕی زانیاری‌ی کورد کەشیدەی (. . . . .) خستە سەر (و ، ی)درێژ «١»

لە باتی دووبارە بوونەوەی ئەو پیتانە . . لەوە زیاتر چاری هیچ گیروگرفتێکیان نەکرد . . ئەویشی بەگشتی پێشوازی‌ی لێنەکرا . . لەبەر ئەوەی‌کە ئەو کەشیدەیە دەکەوێتە دەرەوەی ساختمانی وشە ، جاربەجارێ فەرامۆش‌دەکرێ . . لەلایەکی دیکەشەوە ئامرازی ئیزافەو وەسف ڕامالّ‌دەکاو دەبێتە تەگەرەیەك لە دەستوورسازیدا .

٦ – هەمان سەرچاوە پیتی (ص)ی برداوە ؛ بەو بیانوەی کە لە گۆکردنی (سەگ ، سەد) دا دەبیسترێ . کاتێك پێویتمان بە وە دەبوو کە جووتە وشەی [سەگ ، سەد] بەسین داتایەك ببەخشنێ ، زۆر جیاوازبێ لە (صەد ، صەگ])ی بە مانا کسۆك و ژمارە – ١٠٠

- . جا سەری زبانیان بۆ لوول‌بکریٚ یان پان‌بکریٚتەوە - بە پیٚی ناوچە - هیچ لە باری مەسەلەکە ناگۆڕیو لەو ژمارەیەو لەو گیانەوەرە بەولاوە چی‌دیکە ناگەیەنن . . بەنموونە لە عەرەبیدا ، (سار ، صار ، ثار] هەریەکەیان واتای جیاوازی‌هەیەو بڕدانی ئەو دەنگ‌و پیتانە بەجیٚیە .

٧ - دیسان وایان داوەتەدەست کە پیتی (هـ)و پیتەبزویٚنی «ە» یەکیٚکن . بەوپیٚیە دەبیٚ دروست‌بیٚ کە بنووسینی : «ههحمانهد» = «هەمانە» یان بنووسین «ەمزە» = «هەمزە» .

٩ - ئەم قسە رەبەقانەش بەدەم ئەم وئەوەوەن :

أ - بیٚژەی کوردی چۆن لە دەم دەردەچیٚ بە هەموو ئیٚلات‌و خیٚڵاتیەوە ، ئاواش بنووسریٚ .

گوتومە :

«ویٚنەگرتنی گشت دەنگ‌و کۆمەڵەدەنگ‌و راستەدەنگ‌و لارەدەنگ ، پسکەو منگەو فنگەو دوولۆو ، گیرەکرکەو رەهاکرکەو قورسەدەنگ‌و . . . هەریەکەیان بە شکڵ‌و ئەندازەی خۆی ، ئاواتی هەموانە . . . بەڵام ئاوات شتیٚکەو واقیع شتیٚکی‌دیکەیە ؛ ئەو هەمکە شتە ، بە «٣٥» ویٚنەپیت‌و تاکەچوکڵەی «٧» دابین‌ناکریٚن .

ب - هەندیٚ ریٚنووسەوان دەڵیٚن :

ئەگەر وشەیەکی بیٚگانە کەوتە نیٚو نووسینمانەوە ، دەبیٚ گۆکردنە تایبەتیەکەی‌بە رەمزیٚکی خۆمان بپاریٚزین» .

کورتەوەڵام :- پاسی ئەم جیهانە بە ریٚنووسی ئیٚمە ناکریٚ . تا ئەندازەیەك دەسپیٚردریٚ بە فەرهەنگستان .

بەر لەوەی ریٚنووسی کوردی بکەینە - ئسپرانتۆ - سادەترین گرفتی خۆمان دەوردەکەمەوە :

ئەوە نیوە سەدەیەکە لە بارەی «ر» ی گڕی‌کورد یەوە لە دەمەقاڵی‌داین ، تەنانەت هەندیٚ لە زاناکانمان ئەو «ر» یە لە «رر» ی گیراو جیاناکەنەوەو لە بەر هەمەکانی خۆیاندا، بە دووبارە دەنووسن «زەررە ، بە ررە» بە حیسابی ئەوان دەبیٚ بشنووسین «مسقاڵە زەرررره» بۆ ئەوەی لە «زەررە» ی ناوەدەنگ جیا ببیٚتەوە ! ! ئەمەش بەهەرحاڵ ، لەسەر ئەوە هەر لە دەمەقاڵیداین کە چوکڵەی «٧» لەسەر «ر» ی گڕبیٚ یان لە ژیٚریەوەبیٚ ؟ ! لەهەموو سەریٚکەوە ، لەژیٚرەوەبیٚ پەسندترە

جـ - هانابردنە بەرکۆڕو کۆنگرە :

بۆ ری‌کەوتن لەسەر هیٚڵەگشتیەکان‌و پلان‌دانان کاریٚکی باشە ، دەنا بۆ شی‌کردنەوەیەکی میکانیکیانەو زانستانە ، دەنگدانەوەی هۆڵ‌و سەرپیٚیانە چ دادیٚك‌نادا .

د- دەڵیٚن : تادەتوانریٚ وشەی ناسادە ، بە یەکەوە بنووسریٚ . . ئەویش لە پیٚناوی سفتیدا . ئەمە ناچیٚتە قاڵبی دەستووردانانەوە ، بەو پیٚیە کارەکەمان دەبیٚتە گۆترەکاری‌و لەنیٚوان (دەتوانریٚ‌و ناتوانریٚ) دا ، گیٚژدەخواتەوە .

تا ئیٚستا چ ریٚنووسەوانیٚکمان جۆری داریٚژراوو لیٚك‌دراوی دەست‌نیشان‌کردوەو دەستووری لی‌ٚتاوداین ؟ ! بەش‌بەخۆم ئەم لایەنەم‌کردووتە «٩» بەش‌و لە پیٚنج‌بەشیاندا ، دەتوانریٚ بە دەستوور سفت‌نووسی بکریٚن . . «٢» ئەوانی‌دیکەش بە لیٚك‌ترازاوی .

ئەگەر بەدەست‌من‌بیٚ دەنووسم (ری‌ٚنووس) ؛ چونکە دەستوورەکە بە ئەوەندە سازنابیٚ ، کە بڵیٚین : ·

هەرچی وشەی دیارناو «علم» ە ، بەسەریەکەوە بنووسریٚ .

هـ - ئەگەر نووسینمان بە لاتینی بیٚ ، هەموو کۆسپیٚك تەخت‌دەبیٚ ؟ !

جاریٚ دەبیٚ لە سنووری دەسەڵاتەوە بۆی بڕوانین . . بە هەرحاڵ ئەو پیتانە جیهانین‌و سفتترن ، بڵام زۆرینەی تەگەرەکان لەویٚشدا دووبارەدەبنەوە ، ئەوەندە هەیە ژیٚری فرەکرت «أ» و جیاوازە شکڵی ،[ز /ﷲ لە ویٚدا چارەکراوە ، بەڵام گیٚرە شیٚوێنی‌ی (ء) هەمزەو ،ﷲ ،-ﷲبڕگە ، گەڵی ئاڵۆزترە .

و- بڕدانی پیتی «ئا ، أ ، لا . . . هتد .

کاریٚکی نالەبارە ؛ چونکە ئەوانە بڕگەن . . بەوپیٚیە دەبیٚ بشیٚ کە بڕگەی «گا» ش ، بە تاکەپیت ناودیٚربکەین ! ! «٣»

١٠ - پیتی - واو -

لە کەموکوورِیەوە هەمان‌پیت «و» نیشانەی دەنگ‌و بزویٚنە .

کورتەیەك :

أ - لەسەرەتای وشەوە بەیەك «و» وەك :

[وشە ، وتە]

ب - هەموو [وو] یەك کە بەرەنگاری بزویٚن دەبیٚ ، دەبیٚتەوە بەدەنگدارو پیٚشی‌خۆی بە نیمچەبڕگە بەحی‌ٚدەهیٚڵیٚ وەك دەنووسم :

بوو + ەوە = بوەوە . نانووسم بووەوە .

بەڕوو + ان = بەڕوان . نەك بەڕووان .

جـ - لە نیٚوەندی وشەدا ، بە دریٚژی‌و جووتە واو دەپاریٚزریٚ ، وەك (کوڕ ، کووڕ) .

د - لە کۆتابی وشەدا بە تاك‌بیٚ یان بەجووت بەدریٚژی گۆدەکریٚ ، وەك (بوو ، شوو . . .)

هـ - بزویٚن + و = دەنگ : داو .

و + بزوێن = دەنگ : بوار .

. .وو ی بزوێن + بزوین = دەنگ چوو + ە و ە =چ . .
وەوە .

دەنگ + و = بزوێن : کورد .

و – کە پێك‌هێنی لێك‌دراوێ بلکێت :

گفتوگۆ ، کوتومت . . . .

١١ – پیتی (ی ، یٚ) :

ئەمیش لە سازگەیەکی نەرم‌و شلەوەیەو لەخۆیدا هەناسەدارەو لەگەڵ دەنگداردا بزوێنەو لەگەڵ بزوێندا دەنگدارە ، وەك :

– داری بەڕوو ، نەوای بلوێر . . . .

– ئەنجامی لێ‌کۆڵینەوەم :

أ – ی نیسبەت هەمیشە فرەداکشاوەو بەیەك [ی] نبووسرێ لە دوای دەنگدارەوە ، وەك : (ئازادی) بە دوای بزوێنیشەوە نیۆبڕ = ئینفۆنیك (ي) وەردەگرێ ، وەك :

– نانەوا + ي + ی = نانەوایی –

ب – کە دەبێتە راناو بە دوای کاری کۆتایی‌هاتو بە (ی) ، دەنووسرێ ، وەك ئەو زانی‌ی ، تو دەزانی‌ی . لەمەرجێکدا (ی) بەرکار – مفعول – ی وەرگرت ، بە پێی رشتەی زمان سێ (ی) تەسور «ئەو دەرسی زانی‌ی کەبڵێین : زانی‌ی‌ی .

یەکەمیانی لە قەدی کارەکەیە ، دوەم کارایەو سیێەم بەرکارەو بۆ دەرسەکە دەگەڕێتەوە . نووسینی ئەو پۆلە (ی) یە گەمە بە چاودەکاو دوانیان دەنووسرێ .

جـ – ی ئیزافەو وەسف لە خۆیاندا کورتن . لەو حەلەدا کە وشەکە دواینەی بە (ی) بێ ، هەر دەی‌نووسم ، وەك :

[ماسی‌ی دەریا ، بی‌ی تەڕ ، رۆشنبیری‌ی نوێ = الثقافة الجدیدە بۆ جیاکردنەوەی لە (رۆشنبیری نوێ = المثقف الجدید) .

د– بۆ جیاکردنەوەی باوك و کوڕو نازناو واز لە [ی] ئیزافە ناهێنم ، وەك : (رەئووف ئەحمەد ئالانی)

ە– ی بزوێن + بزوێن = دەنگدارو سەرەتای بڕگەی کراوە لە دوای بڕگەی گیر ، وەك :

قوتابی + ان = قوتابیان ، کانیان= =شەخهشة . هەمان نووسین بە حیسابی نووسینی [چیا ، دیار] کە هەریەکەیان دوو بڕگەیە .

و– بزوێنی [یٚ] توانای بوونەوە بە دانگی نیە و لەگەڵ بزوێندا ، نیۆبڕ وەردەگرێ ، وەك هەرمێ + ي + ان = هەرمێیان ، نەك هەرمێ‌یان . هەروەها دەنووسم :

هەرمێ + یەك = هەرمێیەك ، نانووسم :

هەرمێ + ي + ێك = هەرمێیێك .

بەراوردی وشەیەك :

لادێ + ي نیۆبڕ + ی‌ی نیسبەت کەبە دوبارە بێ + نیۆبڕ + ێك = لا دێیێك ، بەڵام بەپێی لێ‌کۆڵینەوەکەی من چوار [ی ، یٚ] دوردەکەوێ‌و ئەو هەزاییە ناکەوێتە بەرچاو ، کە دەنووسم : لادێییەك .

١٢– راناوی لکاو :

بەداخەوە هیچ زمانەوان‌و نووسەرێکم نەدی کە بە یەك‌سانی ئەو راناوانە بنووسێ . . ! !

بەهەرەمە نووسیویانەو د نووسن :

(مەیٚ کوژە ، مەیکوژە بم کوژە بمکوژە بی‌یان‌کوژە . . .

دەمکرد ، بیکردایە ، هەڵمکرد هتد . ؟ !

بۆ ئەم دەستوورە : «تێکرا دەنووسێن بەپێشی‌خۆیانەوەو دووسەرە نالکێن ؛ کەواتە بۆ ئەم خاڵانە :

١ – بەدوای کارەوە : خواستم ، خواستمان . . .

٢ – لەگەڵ تەواوکەردا : هەنگی لە داردا دۆزیەوە .

٣ – لەگەڵ کاری دارێژراودا : هەڵم‌گرت ، هەڵی‌گرت

٤ – لەگەڵ نیشانەی جۆرەکاردا : دەتکرد ، دەم‌کوژێ .

٥ – لەگەڵ داخوازی‌و ئیلزامیدا : بیان‌گر ، بی‌چێنم .

٦ – کە راناو بێ بە دوای کۆتایی‌هاتو بە (ی) وەك :

دە + کڕی + ی = تۆ پیاڵە دەکڕی‌ی ، کڕییان . . . .

٧ – کە تەواوکەرەکە کۆتایی بە (ی) بێ زەوی‌ی‌کڕی .

٨ – کە دەکەوێتە نێوان ئامرازو نیشانەو : وەك : نەی‌کڕی ، نەی‌دەکڕی ، نەمان‌دەکڕی .

١٣ – دەرفەتم نیە ئەم‌بەبەتانە راگوێزبك م :

١ – دابەخ‌کردنی وشەی لاسهدە ؛ [بۆ پەرهوێزی ژمارە –٢ .]

٢ – گێرانەوەی هەندێ وشەو مۆرفیمی سواوەو تێکشکاو ، بۆ قەوارەی خۆیان .

٣ – بڕێك لە : [کار + نیشانە . کار + پاشگر . کار + نیشانە + نیۆبڕ + پاشگر]

نیگا :

هەندێ لایەنی . نێو بەنێو . لە ژمارەکانی هاوکاریدا بڵاوکراوەتەوە :

پەراوێز :

١ – کۆڤاری کۆڕی زانیاری‌ی کورد – ژ ١ – ٩٧٣ و ژ ٤ – ٩٧٦ .

٢ – گۆڤاری رۆشنبیری نوێ – ژ ٨١ – ٩٨١ وشەی لێك‌دراو .

٣– هاوکاری – ٩٧٧/١٠/٥ لامەڵفەلای کوردی .

٤– گۆڤاری ژمارە – ٩ – ی برایەتی تۆمارکردنی ناوی باوك‌و کوڕ . «ئالانی»